
ԱՆԱՀԻՏ ՏՈՆԱՊԵՏՅԱՆ
(Ծննդյան 60-ամյակի առթիվ)*

Լրացավ ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ, բ. գ. դ., պրոֆ. Անահիտ Տոնապետյանի 60-ամյա հոբելյանը: Նա ծնվել է 1962 թ. ապրիլի 18-ին Ֆրանսիայի Լիոն քաղաքում: 1984 թ. ավարտել է Փարիզի Արևելյան լեզուների և քաղաքակրթությունների պետական ինստիտուտի հայագիտական ծրագիրը, 1985 թ.՝ Սորբոնի համալսարանի ուսանողների լեզվաբանության բաժինը: 1987 թ. մասնակցել է պետական դասախոսների բարձրագույն մրցույթին (Agregation) և տեղ զբաղեցրել 2-րդ դիրքում: 1991 թ. Սորբոն-Նուվել համալսարանում պրոֆ. Կլոդ Աժեֆի ղեկավարությամբ պաշտպանել է արևմտահայերենի քերականությանը նվիրված դոկտորական ատենախոսություն և ստացել բանասիրական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճան: 1991 թ. Փարիզի Արևելյան լեզուների և քաղաքակրթությունների պետական ինստիտուտի հայագիտության ամբիոնի վարիչն է, իսկ 2002 թ. նույն համալսարանում ստացել է պրոֆեսորի աստիճան: Հայագիտության ամբիոնի ջանքերով ինստիտուտում դասավանդվում է արևմտահայերեն, արևելահայերեն, գրականություն, պատմություն, գրաբար, լեզվաբանություն: Արտերկրում միակ համալսարանն է, որտեղ հայերենն ուսուցանվում է նախնական մակարդակից մինչև ակադեմիական: 2011–2013 թթ. Ա. Տոնապետյանը եղել է Ինստիտուտի և Ֆրանսիական ազգային հետազոտական կենտրոնի միացյալ հետազոտական լաբորատորիայի (ՍԵԴԻԼ) տնօրեն: 2013–2016 թթ., որպես հրավիրված պրոֆեսոր, աշխատել է Բեյրութի Ամերիկյան համալսարանում: 2012 թ. ընտրվել է ՀՀ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ: 2014 թ. գիտական և գիտակազմակերպական վաստակի համար արժանացել է Ֆրանսիայի «Պատվո լեգիոնի ասպետի» շքանշանին:

Լայն և ընդգրկուն են Ա. Տոնապետյանի գիտական հետաքրքրության շրջանակները: Նրա աշխատանքները [«Վաղակատարը և հարակատարը արևմտահայերենում» (1996 թ.), «Վերլուծական ժխտականը և վաղակատարն արևմտահայերենում» (1999 թ.), «Լեզվական քաղաքականությունը Հայաստանում՝ Խորհրդային Միությունից մինչև անկախ Հայաստան», «Լեզու և պետություն» (1998 թ.), «Неоформленный субъект в западноармянском языке – к вопросу о неаккузативности» (2010 թ.) և այլն] նվիրված են արևմտահայերենի քերականության ու հանրալեզվաբանական հարցերին, կորպուսային լեզվաբանությանը, ինչպես նաև՝ հայերեն-

* Ներկայացվել է 16. II. 2022 թ., ընդունվել է տպագրության 10. III. 2022 թ.:

նի բարբառագիտությունը: Ա. Տոնապետյանն «Աորիստը ժամանակակից հայերենում. հիմնական արժեք և համատեքստային իմաստներ» հոդվածում [The Aorist in Modern Armenian: core value and contextual meanings, in Guentchva, Zlatka (ed.), Aspectuality and Temporality. Descriptive and theoretical issues, John Benjamins, 2016] դիտարկելով, որ դասական հայերենից սկսած՝ անցյալ կատարյալը հիմնականում պահպանել է իր ձևակազմական առանձնահատկությունը՝ ենթարկվելով միայն հնչյունական փոփոխությունների, կարծում է՝ կատարյալը իր ձևային արտահայտությամբ առանձնահատուկ տեղ է զբաղեցնում արդի հայերենի բայական համակարգում, քանի որ անցյալ ժամանակաձևերը կազմելու համար կա՛մ մասնիկի, կա՛մ օժանդակ բայի կարիք կա, մինչդեռ կատարյալը համադրական կազմություն ունի: Այս աշխատության նպատակն է հաշվի առնել համատեքստային իմաստների բազմազանությունը, որը կարող է դրսևորել հայերենի անցյալ կատարյալը՝ հերքելով քերականների և տիպաբանների կողմից նախկինում արված ընդհանրացումները: Կատարյալին բնորոշ 3 հատկանիշ է առանձնացնում հեղինակը, որոնցով հնարավոր է բացատրել հայերենի անցյալ կատարյալի իմաստային առանձնահատկությունները հնդեվրոպական այլ լեզուների համեմատությամբ:

Իր հոդվածներում (Middle East and Beyond–Western Armenian at the crossroads: A sociolinguistic and typological sketch, in Bulut, Christiane, Linguistic Minorities in Turkey and Turkic-speaking Minorities of the Peripheries: Turcologica 111, Harassowitz Verlag, 2018; Cent ans après, l'arménien occidental au Liban: Vernaculaire et littérature au carrefour des enjeux identitaires, in Christine Babikian Assaf, Carla Eddé, Lévon Nordiguian et Vahé Tachjian, Les Arméniens du Liban, cent ans de présence, Beyrouth, Editions de l'Université Saint-Joseph, 2017) Ա. Տոնապետյանն անդրադարձել է նաև գրական արևմտահայերենի մշակման և պահպանման խնդիրներին: Քաջ գիտակցելով լեզուն ազգային ինքնության պահպանման հիմքն է, իսկ լեզվի մոռացությունը՝ ազգային ինքնության կորստի ճանապարհ, և ցավով նշելով, որ 2010 թ. ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ն արևմտահայերենը դասել է վտանգի և կորստի ենթակա լեզուների ցանկում՝ նա «Արևմտահայերէնը այսօր Լիբանանի մէջ. իրողութիւններ եւ պատկերացումներ» հոդվածում անդրադարձել է լիբանանահայ համայնքի լեզվին: Ա. Տոնապետյանը, ըստ սերունդների հաջորդականության, ներկայացրել է լեզվական փոփոխությունները համայնքում՝ վերլուծելով դրանք և մատնանշելով դրանց պատճառներն ու հանգամանքները: Հայտնի է, որ 1894–1896 թթ. Համիդյան ջարդերի, ապա 1915–1923 թթ. Օսմանյան կայսրության իշխանությունների իրականացրած ցեղասպանության հետևանքով հայաշատ համայնքներ են ձևավորվել կամ վերակազմավորվել Սիրիայում, Լիբանանում, Ֆրանսիայում և այլուր: Մինչև XX դ. հիսունական թվականները Լիբանանի հայկական դպրոցի գլխավոր նպատակը հայորդիներին լեզվականորեն հայացնելն ու զբաղեացնելն էր: Այս նպատակը, ըստ հեղինակի, հայկական դպրոցը հաջողությամբ իրագործել է: Ներկա պայմաններում ինչպես Սփյուռքի շատ համայնքներում, Լիբանանում ևս հայախոսությունն ու արևմտահայերենի գործածությունը զգալիորեն նահանջել են: Նոր սերունդը, ապրելով Լի-

բանանի բազմալեզու միջավայրում և ենթարկվելով այլ լեզուների ազդեցությանը (արաբերեն, անգլերեն, ֆրանսերեն), չի գործածում արևմտահայերենը իբրև հաղորդակցության լեզու: Պատճառը, սակայն, ըստ Ա. Տոնապետյանի, միայն մեզ բաժին ընկած ճակատագիրն ու մեր լեզվի յուրահատուկ պատմությունը չեն: Համաշխարհայնացման արդի պայմաններում, երբ օտար միջավայրը և հասարակական ու քաղաքական զարգացումները գնալով դառնում են պարտադրող, ազգային լեզվի ու մշակութի պահպանությունը դժվարանում է: Հետևաբար պետք է ունենալ արևմտահայերենի պահպանության իրական և հստակ ծրագիր:

Հանրալեզվաբանական խնդիրներին նվիրված աշխատություններում Ա. Տոնապետյանն անդրադարձել է լեզուների փոխհարաբերություններին, դրանց փոխհարստացման, ներգործման ու զարգացման առանձնահատկություններին, երկլեզվության և բազմալեզվության դրսևորումներին: Նա դիտարկել է ժամանակակից քաղաքակիրթ աշխարհում մշակվող լեզվաքաղաքականությունը, մարդու ու լեզվի իրավունքների գործող համոզիչները, լեզուների իրենց զարգացման ճանապարհին ունեցած ուղղվածությունը և այլ հարցեր:

Ա. Տոնապետյանը ծավալել է գիտական երկարատև և բեղմնավոր գործունեություն: Նա ներգրավված է եղել գիտական մի շարք ծրագրերի և նախաձեռնությունների ղեկավարման ու համակարգման գործընթացում: Մասնակցել է «Իրանի / Անատոլիայի / Կովկասի / Մերձավոր Արևելքի լեզուներ, բարբառներ և իզոգլոտներ» աշխատանքային փաթեթի կազմման աշխատանքներին, եղել է «Գերազանցության լաբորատորիա EFL (Լեզվաբանության էմպիրիկ հիմքեր)» ծրագրի համակարգող, ««Բառաստան» ֆրանսերեն-հայերեն ժամանակակից թեմատիկ առցանց բառարան» (35000 բառ) նախագծի համահեղինակ և համակարգող:

Բեյրութի Ամերիկյան համալսարանում Ա. Տոնապետյանը մասնակցել է «Բազմալեզվությունը Արևելյան Միջերկրականում» թեմայով ծրագրի աշխատանքներին: Եղել է Արևելահայերենի ազգային կորպուսի /eanc.net/ գիտական խորհրդատու:

Ա. Տոնապետյանը որպես խորհրդական մասնակցում է նաև «Գալուստ Գյուլբենկյան» հիմնարկության հայկական համայնքների բաժանմունքի կողմից ստեղծված սիյուռքահայ վարժարանների վերաբերյալ կրթական հատուկ հանձնախմբի աշխատանքներին:

Անվանի լեզվաբանը հիմնադրել և խմբագրել է գիտական ամսագրեր: 1999–2007 թթ. եղել է Cahiers de Linguistique de l’Inalco-ի համահիմնադիրը և տնօրենը, 2012-ից Faits de Langues-ի (Brill հրատարակչության միջազգային հղումով ամսագիր) գլխավոր խմբագիրն է: Խորհրդատվական խորհրդի անդամ է եղել “Revue du Monde Arménien moderne et contemporain”, “Faits de Langues” և գրախոս՝ “Bulletin de la Société de Linguistique de Paris”, “Pragmatics Journal”, “Belgian Journal” ամսագրերի:

Ա. Տոնապետյանի գիտական գործունեությունն այսօրվա չի ավարտվում: Նա ոչ միայն մասնակցել է միջազգային բազմաթիվ գիտաժողովների աշխարհի տարբեր երկրներում, այլև միջազգային գիտաժողովներ է կազմակերպել Փարիզում, Կիպրոսում, Բեյրութում և Հայաստանում: 1999 թ. Փարի-

զուգահեռակերպել է Հայ լեզվաբանության 6-րդ, 2001 թ.՝ Հայաստանում Հայ բարբառագիտության 1-ին միջազգային գիտաժողովները, 2006-ին Փարիզում Կովկասի լեզուներին նվիրված, 2012-ին Կիպրոսում՝ «Արևելյան Միջերկրականի վտանգված լեզուներ», 2015-ին՝ Փարիզում «Արևմտահայերենը հարյուր տարի հետո» և 2019-ին՝ «Նորարարությունը կրթության մեջ» մարտահրավերներ արևմտահայերենի ուսուցման մեջ» խորագրերով գիտաժողովները: Եղել է Հայ լեզվաբանության 9-րդ միջազգային գիտաժողովի, որը տեղի է ունեցել Սանկտ Պետերբուրգում 2012 թ., գիտական և կազմակերպչական խորհուրդների անդամ:

Ա. Տոնապետյանը լեզվաբանական տարբեր հարցերի վերաբերյալ («Լեզվաբանական տիպաբանություն և լեզվական չփոփոխվող», «Արևմտահայերեն, սոցիալ-լեզվաբանական և տիպաբանական ակնարկ», «Արևմտահայերեն խոսելը. մարտահրավերներ 21-րդ դարի համար», «Բառերի կարգը արևմտահայերենում. տիպաբանություն և կոնտակտ», «Լեզվի փոփոխություն Արևմտյան Ասիայում» և այլն) դասախոսություններ է կարդացել Լիբանանում, Ստամբուլում, Ֆրանսիայում, Հայաստանում, Հունաստանում, Գերմանիայում ու այլ երկրներում: Իր դասախոսությունների ժամանակ նա անդրադարձել է արդիական հնչեղություն ունեցող թեմաների և դրանք ներկայացրել մասնագիտական հիմնավորվածությամբ: Այսպես՝ «Կենսունակ արևմտահայերենի աշխարհագրությունը» թեմայով դասախոսության ժամանակ նա առաջ է քաշել այն թեզը, որ աշխարհագրությունն արևմտահայերենի պարագայում սերտորեն կապված է ժամանակագրության հետ, և բնիկ վայրերից դաղթած ազգաբնակչությամբ է պայմանավորված լեզվի կենսունակության խնդիրը: Լեզվի կանոնարկումի և կենսունակության երևույթների տարբերությունները մատնանշելով՝ Ա. Տոնապետյանը հաստատել է, որ կենսունակությանցման աշխատանքը կարող է շարունակվել սփյուռքահայության այլազանության պարագայում ևս: «Արևմտահայերենը՝ կենսունակ լեզու» վերնագրով դասախոսության ժամանակ նա անդրադարձել է նահանջի հոգեբանությանը և նրա հետևանքներին՝ համոզված լինելով, որ լեզուն գործածողի հոգեբանությունը սերտորեն կապված է լեզվի կրած հետևանքների հետ:

Արևմտահայերենի զարգացմանը նպաստող մեկ այլ աշխատանքի էլ է մասնակցել Ա. Տոնապետյանը: «Վիքիմեդիա Հայաստան» գիտակրթական կազմակերպության, «Գալուստ Գյուլբենկյան» հիմնարկության և նրա ջանքերի շնորհիվ արևմտահայերենը ևս, ինչպես արևելահայերենը, համացանցում ունի իր հատուկ կարգանիշը՝ «ISO»: Սա, ըստ նրա, կնպաստի արևմտահայերենի զարգացմանը, որովհետև համացանցի լեզու լինելով՝ այն երիտասարդների մոտ կենդանի լեզու լինելու տպավորություն կթողնի: Բացի այդ՝ նախքան այս կարգանիշն արևմտահայերեն ու արևելահայերեն բոլոր հոգվածները նույն բաժնում էին տեղադրվում: Այդ պատճառով էլ գիմել են «Վիքիմեդիային», որպեսզի արևմտահայերեն նյութերն առանձին բաժնում գետեղվեն: Դիմումի հետ կցել են փաթեթ, որում ներկայացվել են երկու լեզուների՝ քերականական, լեզվաբանական և բառապաշարային տարբերությունները: Խմբային աշխատանքը տվել է իր արդյունքը, և արևմտահայերենն ունեցել է կարգանիշ, որը հնարավորություն կընձեռի արևմտահայերենին:

յերենի գործածություն համար համակարգչային օժանդակ ծրագրեր մշակել, ինչպես՝ թարգմանիչ, սրբագրիչ, փոխադրիչ և այլն:

Ա. Տոնապետյանն անդրադարձել է նաև արևմտահայերենի ուսուցման հարցերին՝ մատնանշելով հայ դպրոցի առավելությունները և այն մարտահրավերները, որոնց առջև կանգնած է հայ դպրոցը՝ ներկայացնելով տվյալներ՝ վիճակագրություններով, համադրություններով ու դիտարկումներով հանդերձ: Լեզվաբանի ուշադրությունից չեն վրիպել նաև հայերենի դասավանդման խնդիրները: Հայկական դպրոցներում հայերենի ուսուցման ծրագրերը բարելավելու ու արդիական մեթոդներով այն դասավանդելու նպատակով կազմակերպել և համակարգել է հայերենի ուսուցիչների վերապատրաստման ծրագրեր: 2021 թ. ստեղծել է մագիստրատուրայի առցանց հայալեզու հայագիտական նոր ծրագիր, որն արևմտահայերենի կենսունակության համար ունի հատուկ նշանակություն:

Թեև Ա. Տոնապետյանը ծնվել է հայրենիքից հեռու՝ Ֆրանսիական օտար ափերում, սակայն որպես մասնագիտություն ընտրել է հայերենն ու հայագիտությունը և հայանպաստ ու հայրենասիր երկարամյա գործունեություն ծավալել: Մայրենիի հանդեպ սերն ու նրա մեջ մասնագիտանալու իր նախանձախնդրությունը նա բացատրում է ծնողների ազգային նվիրվածությամբ և մեծ հոր՝ Տոնապետ Տոնապետյանի՝ անուղղակիորեն փոխանցած ազգային ինքնության ու լեզվի պահպանության պատգամով:

Ջերմորեն շնորհավորելով մեր գործընկերոջը հոբելյանի կապակցությամբ՝ մաղթում ենք արևշատություն և քաջառողջություն՝ բազմաթիվ ու բազմապիսի մտահղացումները կյանքի կոչելու համար:

ԳԱՅԱՆԵ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

Բ. Գ. Դ., պրոֆ., Վ. Բրյուսովի անվ. պետական համալսարանի հայագիտության ամբիոնի վարիչ: Գիտական հետաքրքրությունները՝ հայոց լեզվի պատմություն, ժամանակակից հայոց լեզու, բարբառագիտություն, ընդհանուր և համեմատական լեզվաբանություն: Հեղինակ է 3 գրքի, 1 դասագրքի և շուրջ 70 հոդվածի: gevgayane@gmail.com